

ОТ ВИСОЧИНИТЕ НА ДВАДЕСЕТИЛЕТИЕТО

Стойко Божков

Нашият народ се гордее с всичко, което направи през изминалите двадесет години. Под ръководството на Българската комунистическа партия с вдъхновения си труд и високо въодушевление той извърши много героични подвизи, възплътени във всичко, което ни заобикаля: и в китните ниви и градини на родината ни, и в бълбукащите канали на оросителните системи, и във възвисилите се до небесата фабрични комини, и в белите корпуси на заводите, и в безкрайните електрически далекопроводи, и в черните асфалтови ленти на пътищата, и в потъналите в свежа зеленина нови домове на нашите градове и села. Симфонията на икономическите показатели в дните на двадесетата годишнина на нашата революция звучи мощно и пълно, възвисява се кресчендо и тържествено. Преодоляна е вековната изостаналост на нашата родина и на ясения хоризонт зад скелите и кулокрановите се очертават подстъпите към висините на комунизма.

Колко поколения сляха своите мечти и дела в това славно двадесетилетие! Тук можем да видим и беловласите ентузисисти-съратници на Д. Благов, и смелите въстаници от 1923 г., и пленниците на фашистките зандани, и борците от партизанската епопея, и онези младежи, които възмъжаха по строителните площадки, върху бумтящите трактори из кооперативните блокове, в комсомолските бригади, в новите училища и университетите, в научните институти. Голяма част от тях имаха щастието да се учат в мечтаната страна на социализма и да привнесат богатия съветски опит сред нашия народ. Всеки премина свой сложен път, за да се слее с онова огромно море от нови хора, оставили някъде далеч зад себе си старото, носещи всеки по своему чертите на един нов човек с богат духовен свят и светли устремии към бъдещето. Всеки труженник се е издигнал, понякога и без сам да осъзнава това, до някоя от висините на нашето двадесетилетие. Защото целият ни живот се е възвисил. И ако искаме да видим истинската му стойност, истинското му значение, ние сме длъжни да измерваме всяка негова черта, всяко негово явление с мярката на двадесетилетие, от височините на двадесетилетие.

От тези висоти ние искаме да хвърлим бегъл поглед върху развитието на нашата литературна наука, да видим близкото ѝ бъдеще.

Новото в художествената литература, както и в литературната наука, винаги се е появявало върху основата на революционните изменения в обществото, свързано е със създаването на нови черти у човека.

Силата на нашата литература през двадесетилетието се корени в нейното сливане с великите преобразования в живота на народа, с непрестанното, трудно, но настъпателно движение на трудещите се към социализма и комунизма, с величавата битка за създаване на ново общество и нов човек. В това са източниците и на нейния реализъм. Най-ярко възплащение творческите ленински идеи в областта на литературата намериха в лозунга „Повече между народа, по-близо до живота!“, коренно противоположен на догматично-сектантското подмяне правдиците изобращение на действителността с примитивните, уравниващи жизнените явления схеми и догми, които откъсват изкуството от конкретните и живи житейски истини, умъртвяват го. Осъществяването на този лозунг дава безкрайна възможност на твореца естетически да опознае живота, да открие прекрасното в самото негово движение, в живия човек-съзидател, в бореца, да превръща своето творческо възлание и творчество в оръжие на човешките устремии, радости, надежди. При това главен фактор за развитието на художествената литература и на литературната наука е отношението на писателя и учения към съвременността. От отношението към проблемите на съвременния живот зависи към какви факти на миналото и сегашно развитие ще се насочва литературният историк и критик, какви страни от тях ще осветлява, какви изводи ще прави, как ще се бори за по-нататъшното усъвършенстване на нашето общество, за възпитанието на новия човек.

Както писателят, така и литературният критик и литературният историк, в една или друга степен се стреми да намери път към своите съвременници, да осмисли естетически нравствените и идейни стремежи на времето, да се включи в разрешаването на конфликтите му. По-специално за литературната критика трябва да се подчертае, че тя се намира винаги на най-предните позиции на идейния живот. Като дава отговор на най-жизнените явления в литературата, тя по необходимост ги свързва с мислите, чувствата, мечтите и стремежите, които възлнуват съвременния човек, народа. Всички нейни въпроси естествено прерастват в разговори за големите проблеми на съвременния живот. Затова в литературната критика винаги се търси и очаква отговор на въпроса „в името на какво?“ Воювайки върху терена на човешките сърца и души — както се изразява образно един съветски писател — художникът-творец и литературният критик се стремят еднакво да проявят мислите и чувствата, да ги насочат към великите задачи на съвременното поколение.

Литературната наука, ако няма здрава и жизнена връзка с духовния живот на народа, се превръща в безжизнена и мъртва схема и догма. Само когато в нея намират отражение естетическите нужди на народното движение към прогрес, когато възглавява духовните устремии на съвременниците, самата тя се развива и усъвършенствува. А заедно с това спомага да се осъществява по-нататъшния разцвет на художествената литература, да се развива естетическата култура на трудещите се, да се обогатяват нравствените черти на всеки човек.

Тук, разбира се, не помага само страстната убеденост и желание да се служи на народа. Те могат да дадат плод, когато са изградени на дълбоко изследване на литературните факти и явления от позициите на

марксистко-ленинската методология. Както цялата наука, така и литературознанието, може да се доближи до големите задачи на нашето съвременно движение, да обясни неговите закономерности и перспективи, само когато застава на здравите основи на марксизма-ленинизма, на марксистко-ленинската естетика.

*

Още когато поставя основите на марксистката естетическа мисъл в България, Д. Благов отстоява с непоколебима научна принципност и последователност една от нейните най-съществени черти — неразривната връзка на литературознанието със съвременността, с главните етапи на революционната борба, с политиката на пролетарската партия. От тази дълбока връзка с жизнените проблеми на класовата борба са се породили най-вълнуващите страници в българското марксистко литературознание, наситени с войнствена партийност и насочени към активни обществени и възпитателни цели. В това отношение достойно са продължени традициите на революционно-демократическата литературно-критическа и публицистична дейност на Любен Каравелов и Христо Ботев. Цялото наше марксистко литературознание до 9 септември 1944 г. неотклонно следва тези принципи и е един от най-оживените и успешно настъпващите фронтове на революционната борба в нашата страна. Затова то си беше спечелило голям авторитет сред трудещите се, а неговите представители като Г. Бакалов, Т. Павлов, С. Гановски и др. бяха едни от най-уважаваните дейци на нашата демократична национална култура.

Девети септември разтвори нови страници за нашата литературна наука. Борбата за революционно преустройство на целия наш живот, за възпитаването на трудещите се в комунистически дух, за изграждане на новия човек — строител и съзидател, носител на най-високи комунистически морални качества, разкри пред литературата и пред литературната наука огромен фронт, който преминава през душите и сърцата на милионите. Той трябваше да подпомогне осъществяването на най-трудното и отговорно дело на комунистическото преустройство — възпитанието на трудещите се, приобщаването им към светлите идеали на комунизма.

Партията многократно е преценявала успешното изпълнение на тези големи задачи от писателите и литературните дейци. Използвайки създадените благоприятни условия за творчество, опирайки се на големите достижения на съветската теоретическа мисъл, изпълнявайки указанията на партията, нашите литературноведи и литературни критици постигнаха значителни успехи през изминалите двадесет години. Преди всичко целият литературен фронт се преустрои върху методологическите основи на марксизма-ленинизма. Това се отрази благотворно върху развитието на всички клонове на литературната наука, спомогна за по-бързото разрешаване на някои важни проблеми на съвременната ни литература и за осветляване на най-значителните явления на класическото ни наследство.

Ние няма да изброяваме тези многобройни успехи. Ще подчертаем само някои техни характерни черти.

Преди всичко нашето литературознание обхвана и трите клона на литературната наука: успешно се развива и литературната теория, и литературната история, и литературната критика. Все по-тясно става плодотворното взаимодействие между тези основни направления.

Така напр. благотворно се отразява върху развитието на литературната критика все по-тясното ѝ свързване с литературната история и теория, както и обратното — все по-дълбокото проникване на литературно-критическия анализ в литературната история и теория им придава по-голяма целенасоченост и конкретност. У нас има създадена здрава традиция от Д. Благоев, Г. Бакалов и Т. Павлов марксистическата литературна критика да се съчетава с научни теоретически и исторически истини. Този принцип е извокван и отстояван твърдо и при най-острите нападки на буржоазните естети, за които литературната критика е „свободна“ изява на субекта, на таланта. Ншията литературна мисъл отдавна е разгромила различните „аспекти“ на тези антиобществени тенденции. И съвсем като рецидиви на нещо много остаряло, като ненужен анахронизъм за съвременото ни, звучат някои самоцелни „изяви“ на критици от по-младото поколение, които неусетно може би се подхлъзват по пътя на естетизма и формализма, когато, пишейки само по „вътрешно чувство“, заобикалят проверените от живота дълбоко научни истини на нашата марксистко-ленинска естетика.

В областта на теорията на литературата съществено значение имат публикациите върху предмета и метода на литературата, върху теорията на отражението, върху проблема за характера на прекрасното, върху социалистическия реализъм и пр. Характерно за нашата литературна теория е нейната дълбока вярност на марксистко-ленинския подход към литературните явления. Като прилага творчески към литературните явления проверените в живота ленински принципи, партията непрестанно насочва вниманието на литературоведите към основните въпроси, които животът и художествената практика поставят пред тях. Особено значение в това отношение имат решенията на VIII конгрес на БКП и речите на др. Т. Живков „Повече между народа, по-близо до живота“ и „Комунистическата идейност — висш принцип на нашата литература и изкуство“. Като отхвърля догматическите постулати от времето на култа към личността, партията насочва погледа на творците към изворите на истинската правда и вдъхновение, призовава ги към творчество с високоидейни и художествени качества. В резултат на това през последните години теоретическият литературен фронт особено се оживи. Изживява се сковаността, която стимулираше вулгарния социологизъм, вниманието на изследователите и критиците се насочи към специфичните проблеми на литературата, върху художествеността, характера на образа, народността, партийността, върху майсторството, стила и пр.

Когато изброяваме успехите на литературната теоретическа мисъл у нас през изминалото двадесетилетие, не може да не предизвиква възторг голямата творческа активност и широкия размах на научната дейност на Т. Павлов. В неговите трудове е разработена цялостна естетическа теория, изградена върху Лениновата теория на отражението. Поспециално Т. Павлов разработи проблемите за предмета и метода на изкуството, на неговите специфични особености, класовата му същност, проблемите за народността и партийността, някои от въпросите на стила и пр. Свързвайки естетическата теория с литературната практика, Т. Павлов обогати нашата литературна наука с оригинални преценки на много от най-видните представители на западноевропейската, руската, съветската и българската литература. Олицетворяващ ленинския етап от развитието на българската литературна наука, борил се още през двадесетте години за преодоляване у нас на неправилните възгледи за

литературата и за литературното наследство, воювал страстно срещу сектантското отношение към изкуството и против буржоазните естетически теории и преценки на литературните явления, Тодор Павлов през изминалите двадесет години на социалистическо строителство се възвиси като един от видните теоретици в областта на естетиката и литературната наука. Той творчески разви основни техни страни, отстоявайки последователно и твърдо чистотата на марксистко-ленинската естетическа теория и от ревизионистически, и от сектантско-догматически извращения.

Особено място в развитието на литературната теория заемат трудовете, посветени на проблемите на социалистическия реализъм. Нашата литература още със зараждането на социалистическото движение в края на миналия век се свързва с борбата на пролетариата. Творчеството на Димитър Полянов и Георги Кирков отразява патоса на борбата на българските работници и селяни против капитализма. Много от писателите критически реалисти са облѣхани от социалистическите идеи за социална правда и хуманизъм. А още в зората на социалистическата ера, когато бурята на Великия октомври донесе свеж полѣх и в нашата страна, възторжен певец на революцията стана Христо Смирненски. В най-суровите битки против фашизма и капитализма се създадоха големи майстори — художници на социалистическата правда за живота (Никола Вапцаров, Георги Караславов, Людмил Стоянов, Христо Радевски, Младен Исаев и др.). След 9 септември цялата наша художествена литература уверено и с голям успех върви по пътя на социалистическия реализъм. Двадесетгодишният период на развитие е увенчан с блестящи резултати. Нашият народ се гордее с онова, което неговите писатели създадоха. В техните произведения е отразена блестящо и ярко героичната епопея на борбата му в миналото и на съзидателния труд при изграждането на социалистическото общество

Цялото това развитие е благодатна почва за разработване на проблемите на социалистическия реализъм. Въпросът за неговия генезис, връзките му с обществено развитие, с политиката на партията, значението му за правдивото отразяване на живота, за богатството на литературните жанрове и видове, за разцвета на писателския талант, за яркостта на художествения стил са важни проблеми за научно изследване. Нашата литературна наука още непосредствено след 9 септември се залови за разработване на проблемите на социалистическия реализъм. Като разкриват новаторските черти на социалистическия реализъм, почти всички автори посочват широките възможности, които той осигурява на творците, за да се ориентират правилно в сложните явления в живота. Особено място в изследванията намира проблема за връзката между мирогледа на писателя и художественото творчество. Макар че могат да се набележат известни различия в схващанията на някои от изследователите, общо взето нашата литературна наука е стояла твърдо върху позициите, че литературата трябва да бъде част от пролетарското дело, да е наситена с висока комунистическа идейност и народност.

При разработването на проблемите на социалистическия реализъм нашата литературна наука богато се е ползвала от достиженията на съветското литературознание. Голямото раздвижване на теоретичната мисъл в Съветския съюз през последните години, обсъждането на редица методологически въпроси на литературознанието — на проблемите на реализма, на взаимните връзки между националните литератури, на

проблема за спецификата на литературата, на въпросите за традицията, на новаторството, на хуманизма, на развитието на отделните жанрове и пр. — даде възможност и на нашата литературна наука правилно да се ориентира в съвременната обстановка и да насочи своето внимание към някоя от специфичните въпроси на литературното развитие и успешно да ги разреши.

Сред българските литературоведи няма сериозни колебания и съмнения по въпросите на реализма. Всеобщо е схващането, че социалистическият реализъм е единственият верен и плодотворен път на съвременното ни изкуство, че чрез него най-пълно може художествено да се опознае светът, да се подпомогне неговото социалистическо преобразуване.

Но нашето литературознание все още недостатъчно е обхванало всички важни въпроси, свързани с проблемите на социалистическия реализъм. Недостатъчно е разработен важният проблем за партийността и народността в социалистическия реализъм. В съвременната практика на литературната критика и литературната история все още може да се срещне тяхното подценяване или от догматически, или от ревизионистически позиции. Недостатъчно е разработен въпросът за комунистическия хуманизъм. Макар че напоследък има по-голям интерес към поетиката, нейните проблеми са неразработени. В тази област намира място формализмът. Недостатъчно се изяснява зависимостта на литературната форма от живота и личната оригиналност. Съвършено слабо се засягат проблемите на психологията на литературното творчество, както и на стилистиката.

В съвременната идеологическа борба в литературознанието, която се води в три направления — против окритото буржоазно влияние, против ревизионизма и против догматизма, литературната ни наука като цяло се придържа към принципите на творческия марксизъм-ленинизъм. Но като всяко жизнено явление, което се развива заедно с развитието на обществото, и в нашето литературознание не всичко се извършва винаги гладко, плавно и безболезнено. Случваха се и задръжки, и важни отклонения, проява на недостиг на сили и възможности за преодоляване на всички трудности, за решаване на всички изникнали проблеми. Когато се касае до най-тънките движения на човешката мисъл и чувства — там винаги движението е сложно и многостранно. При разработването на проблеми за генезиса на социалистическия реализъм например съвършено правилно се обръща внимание на богатото наследство, което социалистическият реализъм получава от предхождащите го етапи от художественото развитие. Без да държим сметка за това, ние не можем да обясним исторически появата, развитието и специфичното в социалистическия реализъм у нас. Без усвояването на богатия социално-психологически и художествено-изобразителен опит на писателите-критически реалисти, като Ботев, Вазов, Яворов, Елин Пелин и др., ние не можем да си представим появата на Христо Смирненски, Никола Вапцаров и други писатели-социалистически реалисти. Подчертавайки правилно връзката между двете направления, нашето литературознание обаче все още недостатъчно ясно и отчетливо откроява онова ново, което писателите-социалистически реалисти внасят в художественото развитие. Какво ново и различно има в тяхната естетическа оценка на действителността. За съжаление, макар и като изключение, срещат се и прояви, които не могат достатъчно отчетливо да разграничат не само стария реализъм от социалистическия

реализъм, но и някои модернистични и формалистични литературни явления в миналото или днес от социалистическия реализъм.

Според нас от тази слабост произтичат някои увлечения в две направления.

Някои литературоведи напоследък започнаха да гледат стеснено на литературните явления, обедняват тяхната социална и класова определеност, отделят ги от конкретната историческа обстановка, включват ги в определени схеми. Това неминуемо довежда до формализъм и до унищожаване границите на реализма, до ликвидиране обществената функция на литературата, до откъсването ѝ от съвременните революционни преобразования, от партията и народа.

От друга страна, недостатъчното открояване на социалистическия реализъм от критическия реализъм довежда до неправилна трактовка на критическата функция на социалистическия реализъм. Развива се възгледът, че в него съществува някакво напълно самостоятелно критическо „начало“. Художествената литература опознава живота, оценява неговите явления (и тук именно се появява нейната критическа преценка), за да утвърди правдата, истината за него. Дори и при критическо-реалистическото направление в литературата критиката се извършва от позициите на високи обществени демократически идеали. А при социалистическия реализъм най-важната черта, която го отличава от всички досегашни форми на художествено усвояване на света, това е, че той утвърждава новото в цялата сложност на неговото раждане и развитие. Правейки всестранен анализ на жизнените явления такива, каквито са, писателят-социалистически реалист открива кълновете на новото, насърчава тяхното развитие. Без тази жизнена същност изкуството не би могло да изпълнява своята обществена функция. Постановката за напълно самостоятелното критическо „начало“ открива пътя за черногледството върху живота, за човъркане в задния двор на живота, изкуството се лишава от неговата жизнена и утвърждаваща функция.

Без преодоляване на тези слабости литературната ни наука не би могла да излезе на по-широк път на развитие, да гледа широко и открито на литературните явления.

Все още на пръсти се броят изследванията върху политиката на Българската комунистическа партия в областта на литературата, върху основните насоки на нейното развитие, дадени от Димитър Благоев и Г. Димитров. Слабо се разработват въпросите за комунистическата партийност и идейност като естетически проблем в съвременната литература. Все още съществуват публикации, в които те се прикачват външно към литературните явления. Може би и това дава основание на някои литературни критици свършено да ги отделят от литературата, да ги премълчават или омаловажават. Най-актуалната задача на нашата литературна теория е да разкрие партийността и идейността като органическа естетическа същност на художествената литература на социалистическия реализъм.

Макар и свършено бледи да са, не можем да не подчертаем, че през последните години в нашето литературознание се появиха и някои опити за отричане на националните форми на художествената литература.

Партията своевременно помогна да се видят някои от горните погрешни възгледи, за да се освободи нашето литературознание от тях. Тя непрекъснато напомня, че в съвременния свят не може да има мирно съвместно съществуване между идеите, че за да се развива нашето изку-

ство и наука, социалистическото ни общество, те трябва непрестанно да се освобождават от наслоенията на миналото, да се изграждат упорито и последователно върху комунистическите принципи.

Наслоенията от миналото пречат на хората безболезнено да се приобщават към новото, да се превръщат в активни борци за него, създават изкуствени представи за живота, за самата литература. Принуждават ги да стоят настрана от бурното движение на времето и с това да пречат за предвижването на цялото общество напред. При това преживелиците от буржоазното минало не винаги са пасивен елемент: те се съживяват или затихват в зависимост от приливите и отливите на класовата борба у нас и в международен мащаб. А империалистическите идеолози неприсично поставят като главна цел на своята идеологическа борба „да се връже в самото сърце на комунистическата идеология“, да се пренесе на територията на социалистическите страни, като се използват и най-малките разногласия, които се проявяват между хората в нашето общество, включително и породените от най-субективни подбуди. Те се стремят с всички средства да развият индиферентно отношение към целите, които поставя пред обществото нашето комунистическо ръководство. За това нашата партия ни предупреждава, че трябва да гледаме на всички анти-обществени явления и прояви от класова гледна точка, да разкриваме тяхното политическо значение.

*

Въпросът за изучаването на литературното наследство е особено важен за нас. Нашата литература има вековно историческо развитие. В нея са намерили отражение най-съществените моменти от историческата съдба на народа ни. В нея са заключени най-големите богатства, които той е внесъл в съкровищниците на общочовешката култура. Тя е част от нашата национална гордост, с която ние ще влезем и в комунизма. Да се изучи и осветли това огромно богатство, да се включи то в душевността на съвременния човек — към това ни е насочвала винаги нашата партия. За българското литературознание и днес са актуални забележителните ленински мисли на Г. Димитров, изказани на VII конгрес на Коминтерна: „Нас ни интересуват всички важни въпроси не само на настоящето и бъдещето, но и на миналото на нашия собствен народ.“

Затова, когато се отправя критика, че някои изтъкнати критици се насочвали към историята на литературата, у нас изниква чувство на недоумение. Не се ли забравя в такъв случай, че именно насочването на вниманието към актуалните проблеми на съвременния литературен процес изисква всякога да се хвърля поглед назад към класическото наследство, към опита на миналото, където самият живот е утвърдил прогресивните прояви и отхвърлил случайното, вредното, малоценното? Не се ли забравя в този случай, че без правилен поглед върху класическото литературно наследство не можем да разрешаваме въпросите на съвременната литература и да удовлетворяваме порасналите културни и идейно-естетически нужди на народа? Въпросът не е дали ние изучаваме историята на нашата литература, а какво отношение имаме към нея, дали то е изградено на научна основа и дали съумяваме да подходим към наследството от нуждите на нашата съвременност.

Сега е модерно на Запад буржоазните литературоведи да обявяват за „остарели“, „демодирани“ всички големи творци на миналото, всички

прекрасни образци на изкуството и литературата, създадени от чвешкият гений. При нашия строй е характерно обратното явление: разкрепостените сили на народа отново откриват големите богатства, създадени в литературата от миналото, включват нейните прекрасни черти в своята душевност и в ежедневието битка за пълнокръвен и щастлив живот. Оттук произтичат големите интереси на трудеците се към класическото наследство и големите задължения на литературната наука да разкрива и показва истинските прелести, истинската сила и великолепието на класическата ни литература — от старобългарския период през следващите единият век.

Ние няма да изброяваме постиженията на нашата литературна история в течение на изминатите 20 години. Те са големи и неоспорвани. Творчеството на значителните български писатели е правилно осветлено и включено в общия литературен процес. Това, разбира се, не стана изведнъж. Трябваше и то да премине през сложен път, да се преодоляват значителни неправилни схващания и оценки. Колко дълго беше подценявано и неправилно осветлявано например творчеството на Антон Страшимиров, Йордан Йовков и Пенчо Славейков? Колко предубеждение имаше и продължава да има към старобългарската литература! Колко погрешни възгледи имаше по отношение на публикуването на документи за историята на нашата литература, към текстологичната работа! Колко данък плати нашето литературознание на вулгарния социологизъм, който изгражда преградна стена между живите и вълнуващи художествени истини и читателя!

На всички тези въпроси, както и на конкретните публикации в областта на литературното наследство, няма да се спираме подробно. Ще подчертаем само, че нашето марксистко-ленинско литературознание успя да хвърли значителна светлина върху старобългарската литература, да навлезе в нейната художествена специфика и нейното значение в историческото развитие на народа. Издаденият том I от „История на българската литература“ говори, че нашето литературознание вече умело решава едни от най-трудните въпроси на литературната история.

Главните задачи, които все още не са разрешени в тази област, са: правилно да се очертае мястото на старата българска литература в развитието на славянските и другите съседни литератури, както и да се издадат научно, според изискванията на съвременната текстология, паметниците на старата българска литература.

Обсъждането на том II от „Историята на българската литература“, който обхваща епохата на българското възрождане, показва, че макар и да са публикувани вече множество изследвания за писателите от този период, все пак редица принципиални за нашата литературна наука въпроси, като зараждането на художественото съзнание у нас, методите и направленията на литературата през Възраждането, художествената специфика на жанровете, дълбокото единство между личността на писателя, обществената му дейност и художествената творба, не са достатъчно проучени. Недопустимо е повече да се търпи ненормалното положение да няма монографични изследвания за литературната дейност на Ботев.

Съществени приноси направи нашата литературна наука в изследването на творчеството на Иван Вазов, Алеко Константинов, Елин Пелин, П. К. Яворов, Пенчо Славейков, Йордан Йовков и други писатели. Не може обаче да не се види, че все още липсват големите монографии върху видните наши писатели, както и върху цели периоди от литературното

развитие. Даже за народния писател Иван Вазов ние не съумяхме да напишем една научна биография.

Забележителен успех на литературната ни наука, успех и за цялата наша култура, за културата на трудещите се, е издаването на много томни събрани съчинения на най-добрите писатели-класици. Не може обаче да не се подчертае, че във връзка с това нашата наука извънредно много изостава в текстологическите проучвания, в подготовката на академически издания.

Макар че напоследък се засилва изучаването на отделните литературни жанрове (романа, драмата, литературната критика), у нас все още е слаба научно-изследователската дейност в тази насока. Особено слабо е недостатъчно се разработват въпросите на сатирата, която така богато е застъпена в българската литература.

Немалко направи нашето литературознание за осветляване живота и делото на Христо Смирненски и Никола Валцаров. Но въпросът за цялостното проучване на техния богат опит и ярко художествено творчество все още е въпрос на бъдещето. Все още недостатъчно показва литературознанието ни огромния скок, който нашата литература направи с тяхното творчество, новаторските черти, които те внесоха както в нашата национална литература, така и в световната литература. Все още недостатъчно ние сме показали на трудещите се прекрасните образи, картини, както и революционния заряд, които техните творби съдържат, за да ги направим дейно оръжие за комунистическото възпитание на народа и особено на младежта.

Когато говорим за нашето литературно наследство, ние не трябва да забравяме, че имаме един особен момент в развитието на художествената ни литература, който обхваща периода от Великата октомврийска социалистическа революция до 9 септември 1944 г. Литературният процес у нас през този период има специфични особености, които, правилно осветлени, могат да допринесат за обогатяването на опита и на други литератури. През този период марксистското литературознание и писателите-социалистически реалисти, следвайки указанията на партията и изучавайки умело общественото и литературното развитие, съумяха не само да сплотят общественото върху демократически принципи по-голямата част от българската творческа интелигенция, но и да я спечелят като велик съюзник на пролетарската революция със самото ѝ творчество. Благодарение на това голяма част от интелигенцията не само не се поддаде на фашизма и на реакцията, но остана при своя народ, отстояваше реалистични и демократични принципи и в самото си творчество. За съжаление нашата литературна наука още съвсем бегло и недостатъчно е осветлила особеността на този период.

Има ли някакви научни и методологически причини за допускането на слабости при осветляването на литературното наследство?

Общо взето нашето литературознание се придържа строго към основните Ленинови принципи за преценка на класическото наследство. Благодарение на това то завоюва големи успехи, то успя да включи всичко ценно, което нашата литература е създала, в съкровищницата на нашата национална култура. Но все пак не може да не се подчертае, че има още какво да се желае за по-дълбокото проникване и проучване на специфичните въпроси на художествената литература. Все още в трудовете на много наши литературоведи съществува известно откъсване на художествените елементи от социалните и идейни черти на епохата. Те най-често

се очертават като два елемента, съществуващи паралелно. Това са все още неизживени рецидиви на социалистическо отношение към литературата. От такива позиции обикновено се получаваше подценяване на творческия принос на някои писатели (Страшимиров, Йовков, Дебелянов). А, от друга страна, при преценката на някои писатели, като Яворов, Пенчо Славейков и др., се допускаха известни преувеличения и раздувания на техните индивидуалистични увлечения. За такива случаи др. Тодор Живков в своята реч „Повече между народа, по-близо до живота“ писа: „Фактите показват, че доста често в подхода например към нашето конкретно културно наследство нашата литературна критика и история губи ленински критерий, заема едностранчиви позиции. Под формата на борба против сектантското и ограничено тълкуване на наследството често се защитава упадъчното в нашата литература и изкуство, прави се идеологически компромис с буржоазно-формалистическата линия в естетиката, което открива пролуки за прсмъкване на безидейност и на буржоазно-идейна контрабанда. Ние, комунистите, се отнасяме критически към културното наследство, възприемаме онова, което е прогресивно, ценно по съдържание и форма, което може да служи на новия живот, а отхвърляме онова, което е упадъчно, назадничаво, което служи на старото.“

В резултат на недостатъчно изживените буржоазни наслоения, все още в някои литературоведчески изследвания живее описателството на фактите, голото изброяване на фактите, няма ясна научна и идеологическа цел. В други пък се чувствава недостатъчно критично отношение към модернизма и символизма в нашата литература, при тяхната оценка не се излиза от ясни класови научни позиции. Това особено се чувствава при разработването на някои проблеми на художествената специфика (поетика, стил, език) — въпроси, които са слабо разработени от марксистическата естетика.

При разработването на въпросите на културното наследство връзката на нашата литературна наука с някои близки нейни науки, като историята, езикознанието, изкуствознанието и пр. е все още слаба. В резултат на това, при някои литературоведчески изследвания намират прекомерно широко място проблемите на гражданската история или на общото културно развитие. Недостатъчно удовлетворително, от друга страна, в някои исторически трудове, като „История на България“, са разработени въпросите на литературата.

*

При оценката на 20-годишния период на развитие по пътя на социализма особено значение за нашето литературознание има оценката на литературата ни през този период. Завоеванията на нашата литература са богати, многообразни и по съдържание и по форма. Тяхното значение е голямо за комунистическото възпитание на трудовия народ, тъй като от техните страници лъха свободно и пълноценно комунистическата правда за сезашния и бъдещ наш живот.

Отношението на литературната критика към нашата съвременна литература е преценявано многократно, преценявани са и нейните постижения и недостатъци. Ние няма да се спираме на тях. Искаме само да подчертаем, че 20-годишният период от развитието на нашата художествена литература вече не е обект само на литературната критика, а и на литературната история. Постиганията на писателите ни през този

кратък период се равняват на цяла епоха. Въз основа на тях могат да се правят големи научни обобщения, които дейно да подпомогнат общественото развитие и развитието на самата художествена литература.

Трябва веднага да подчертаем, че нашата литературна наука е голям дължник в това отношение. Ние нямаме написан нито един по-значителен обобщаващ труд за този период. Онова, което се е появило, все още носи белега на оперативна статия. Въпреки че се написаха и издадоха през последните години много портрети на съвременни български писатели, все пак основните черти на съвременната българска литература остават недостатъчно осветлени и популяризирани. А между тях трябва да се подчертаят такива черти, като отразяването богатството на душевния живот на съвременника, неговата величава борба за преодоляване на изостаналостта на нашата страна, за превръщането ѝ в страна на благополучието и човешкото щастие, героизма на съвременника и др. Причината за това между другото е крайно ограничените възможности на портретния жанр, в който много от литературните ни критици въплъщават своето отношение към художниците на словото. Тук се е създадо голямо еднообразие във формата.

Тъкмо за дълбокото изучаване проблемите на съвременната литература идеологическото оръжие на литературната наука трябва да бъде най-остро и най-чисто. Тъкмо тук ние имаме богата възможност да покажем силата на нашата комунистическа целенасоченост, изследователска страст, талант и майсторство. И тъкмо тук все още ние трябва най-много да си обещаваме за следващите години. Нашите литературоведи не могат да не предявят към себе си изискването през следващите няколко години, в чест на 25-годишнината на нашата революция, да направят своите най-големи и най-съществени завоевания, изучавайки съвременната литература.

*

През годините на народната власт се създадоха благоприятни условия за развитието на нашата литературна наука. Из недрата на народа покрай старите майстори, които се калеха в битките против капитализма и фашизма, против буржоазната идеология и литературна критика, израснаха много нови млади сили, които с любов, с възкисателност и ентузиазъм подхващат многобройните проблеми на нашата литература. Някога у нас литературознанието се развиваше само в академическите среди, предимно в Софийския университет, който имаше крайно ограничени възможности за работата на учените и за създаването на нови специалисти. Сега в Софийския университет съществуват цели специалности, които подготвят млади специалисти по българска литература, по руска и съветска литература, по славянски литератури, по френска, английска, немска, испанска, турска и други литератури. Многократно са увеличени специалистите и преподавателите. Създаде се специален Институт за литература при БАН. Литература се преподава в Търновския институт „Братя Кирил и Методий“ и в други висши учебни заведения. При Съюза на българските писатели съществува специална секция за критика. Умножиха се литературните списания, създадоха се и специални литературоведчески издания, като „Литературна мисъл“, „Език и литература“, „Известия на Института за литература“, „Годишник на Софийския университет“ и др. Списанията „Септември“ и „Пламък“ публикуват също литературоведчески материали. Всичко това спомага за развитието

на литературознанието върху широка научна основа, да се разработват различните му клонове, както и да бъде обърнато не само към проблемите на българската литература, а и към литературите на другите народи.

Особено трябва да се подчертае отговорността на Софийския университет за подготовката на висококвалифицирани специалисти, които ще работят като бъдещи научни работници, литературни критици и активни учители на младото поколение по литература. Не можем да не подчертаем, че в нашата общественост все още недостатъчно е изработено по-голямо взискателно отношение към преподаването и подготвянето на кадри по литературознание в Университета. Фактът, че в много отношения сред средношколниците се насажда грубо социологическо отношение към литературните явления или некритично отношение към някои модернистични увлечения в литературата, говори за сериозни слабости при подготовката на преподавателите. Учителят по литература трябва да носи в сърцето си пламъка на комунистическата, на ленинската наука за литературата и да умее да пренася този пламък в сърцето на младото поколение, което с чистите възторзи на своята младост ще го поеме и разнесе по всички обекти и кътове на нашата родина.

Бедност на нашето литературознание е липсата на обобщаващи учебници по основните дисциплини, които се преподават в Университета: липсват учебници върху историята на българската литература, върху руската и съветската литература, по теория на литературата. Това е сериозна пречка за правилното развитие на нови кадри по литературните дисциплини и за създаване на квалифицирани учители.

Недостатъчна е работата на Института за литература при БАН за подготовка на висококвалифицирани научни работници в областта на литературната наука.

Създаването на толкова много центрове, които разработват проблемите на нашата литература, изисква да се положат по-специални грижи за координация на научно-изследователската работа в областта на литературознанието от национален мащаб. По същество такава досега липсва, поради което широк простор намира индивидуализмът, пиленето на сили върху дребни въпроси и др. При координацията на научната работа не бива в никакъв случай да се изпускат изпредвид големите интернационални задължения на нашата наука. За да задоволят порасналите интереси на трудоците се към постиженията на литературите на другите народи и за да се издигне авторитетът на нашата наука пред света, нашите учени-специалисти по западноевропейските литератури и славянските литератури имат да решават много сложни и тежки задачи. В това отношение ние имаме особено задължение към изучаването на литературите на съседните нам балкански народи.

Също така специално задължение на нашата литературна наука е да изучи връзките на българската литература с другите литератури и особено с руската и съветска литература. Ние имаме в това направление значителни успехи. Много са публикациите, в които се осветляват плодотворните взаимни връзки на нашата литература. Особено се засилиха теоретическите позиции на нашата наука след провеждането на дискусиата в Съветския съюз по въпроса за взаимните връзки между отделните национални литератури и бе отхвърлено едностранчивото разглеждане на този въпрос, както и остарелия буржоазен компаративизъм.

Голямо значение за засилване изучаването на взаимоотношенията между славянските литератури имаха Четвъртият и Петият международни славистични конгреси.

През изминалите 20 години порасна международният авторитет на българската литература и литературната ни наука. Нашата литература и нейните постижения в миналото и сега са обект на голям интерес от страна на трудещите се и от изследователите в братските социалистически страни и в другите по-близки и по-далечни държави. Във връзка с това развиват се и се умножават приятелите на българската книга, на българската култура. На много места се създават и центрове, които я изучават и пропагандират. В Съветския съюз в много университети и институти, но най-вече в Москва, Ленинград, Киев, Тбилиси, Львов, Воронеж и другаде се преподава и изучава българска литература. Много от съществените въпроси на развитието на българската литература бяха осветлени научно от съветски учени. В Съветския съюз бе издаден и специален обемист том — „Очерки истории болгарской литературы XIX-XX веков“, подготвен от Д. Ф. Марков, Н. И. Кравцов, И. М. Шептунов, В. И. Злиднев и др. За голямата любов и възторг, с които нашите съветски другари и братя се отнасят към българската литература, към нейните постижения, за задълбочените проучвания и анализи, ние винаги ще им бъдем признателни.

С успех проучват редица проблеми на българската литература и учени-българисти в Чехословакия (Прага, Братислава, Бърно), Полша (Варшава, Краков), Унгария, ГДР, Румъния и др. Между всички тези центрове и нашата наука се създава все по-тясно братско сътрудничество, обменя се опит, обсъждат се съвместно редица въпроси. Марксистко-ленинският подход към литературните явления все по-тясно ни сплотява в един голям колектив и голямо семейство.

От друга страна, у нас се създават все повече специалисти, които проучват литературата на братските народи. Тази научна взаимност и дружба с всеки ден ще расте и ще се развива. И нашата литературна наука трябва с достойнство да отговаря на любовта с любов, на уважението с уважение, на компетентността с компетентност.

*

За да може литературната наука успешно да разрешава големите и многостранни задачи, които съвременността ѝ поставя, необходимо е средствата, с които тя осъществява връзката с читателя, със съвременника, да бъдат ясни, диференцирано целенасочени и да съответствуват на поставените задачи. За да осъществява своята обществена функция, литературната наука трябва да достига до масовия читател.

Трябва веднага да подчертаем, че никога не е съществувал такъв голям интерес към литературоведческите книги, какъвто съществува сега. Повечето от тях буквално се разграбват и за късо време стават библиографска рядкост. Достатъчно е да споменем, че дори и такова специално издание като том I на „История на българската литература“ се издаде в тираж от 25 000 бройки.

Време е вече да се постави въпросът: достатъчно ли са ефективни средствата на нашата литературна наука? Способствуват ли формите, в които тя се изявява, да се задоволяват големите научни и обществени нужди?

По тези въпроси почти не се говори, не се промишлява, не се търси най-благоприятното им разрешение. Затова у нас не се развива многообразието на литературоведческите жанрове, не се държи сметка за степените на научност и популярност в публикациите. Почти няма оформени литературоведчески жанрове.

Слабо са застъпени у нас монографията, проблемната студия, биографията и пр.

Ако искаме да повишим ролята на нашата литературна наука, да спестим силите и времето на нашите литературни работници, да получим по-бурен разцвет на литературоведческите жанрове и се доближим по-близо до различните читатели, ние непременно трябва да обсъдим ефективността на използваните от нас форми на литературната наука.

*

От височините на двадесетилетието се вижда по-далече напред, а по изминатия му неравен път по-ясно се открояват завоите и грапавините. Ние сме натрупали голям опит, литературната ни наука е в непрестанен възход, пред нея се разкриват големи перспективи. За тях ние трябва упорито и последователно да се подготвяме и да работим. Тук ние засегнахме само някои от въпросите, изникнали в досегашния ни път. Тяхното преодоляване и бъдещите успехи зависят изцяло от труда, творческото дръзновение, от любовта към народа и верността към комунистическите идеали, с които нашите литературоведи ще се отзоват на бурния подем на нашата епоха.